

Judi Mesman

OPGROEIEN IN KLEUR

OPVOEDEN ZONDER
VOORoorDELEN

Uitgeverij Balans

Verandering komt van mensen die niet bang zijn om te
confronteren, te luisteren, en de wereld onverhuld te zien.

(vrij naar Paulo Freire)

INKIJKPAGINA'S

Inhoud

Berenjacht 9

DEEL I: DE UITDAGING 17

1 – Waar gaat het over en waarom? 19

2 – Zijn kinderen kleurenblind? 57

3 – Een menselijke eigenschap 72

4 – Oud geleerd is jong gedaan 94

DEEL II: DE UITNODIGING 115

5 – ‘Normaal’ in de dagelijkse opvoedpraktijk 117

6 – Kleur en racisme bespreekbaar maken 152

7 – Help! Mijn tiener is woke! 183

8 – Laatste tips en losse eindjes 223

Plenserdeplons! 228

Epiloog. Bruin met blinde vlekken 231

Dankwoord 235

Bibliografie 237

Berenjacht

Wij gaan op Berenjacht. We gaan een hele grote vangen. Wat een prachtige dag! Wij zijn niet bang. O jee! Een rivier! Een diepe, koude rivier. We kunnen er niet bovenover. We kunnen er niet onderdoor. O nee! We moeten er wel dwars doorheen! Plenserdeplons! Plenserdeplons! Plenserdeplons!

(Uit: *Wij gaan op berenjacht*, Helen Oxenbury en Michael Rosen, vertaling: Ernst van Altena)

Hoe kunnen wij onze kinderen opvoeden zonder racistische vooroordelen? Deze vraag stellen ouders zich in een multiculturele samenleving, waarin racisme steeds vaker onderwerp van gesprek is. Het korte antwoord op die vraag is: dat kan niet. Ouders zijn mensen, en mensen hebben vooroordelen over ongeveer alles en iedereen. Kinderen krijgen die onvermijdelijk met de paplepel ingegoten. Maar er is ook een lang antwoord. Een optimistischer antwoord met ruimte voor gradaties en aanknopingspunten om vooroordelen op zijn minst bespreekbaar te maken in de opvoeding. Een antwoord waarin kritische reflectie op de eigen opvattingen een noodzakelijk startpunt is voor praktische tips. Dit boek is dat lange antwoord.

Nu is het schrijven van een boek over een onderwerp als racisme geen gemakkelijke opgave. Ik werd door sommigen gewaarschuwd dat een te confronterend boek afschrikt. Dan wordt het alleen gelezen en gewaardeerd door mensen die antiracisme al hoog in het vaandel hebben staan. Schrijven

voor eigen parochie dus. Anderen zeiden dat anderzijds een licht verteerbaar boek racisme reduceert tot iets wat we met slimme opvoedtrucjes en zonder een centje pijn kunnen oplossen. Een boek dat geen stelling neemt en kool en geit wil sparen. En geen stelling nemen is geen optie als het gaat over sociaal onrecht zoals racisme. Iets waarover vrijwel iedereen in Nederland beweert dat ze ertegen zijn.

Toch stellen verschillende mensen in het publieke debat dat de term antiracist ze te ver gaat. Terwijl 'anti' toch echt 'tegen' betekent. Antiracisme wordt – terecht – geassocieerd met activisme en dat veronderstelt een actieve houding waar wegkijken, negeren en ontkennen niet bij passen. Mensen die daar niet toe bereid zijn, noemen zich daarom liever niet-racistisch dan antiracistisch. Die voorkeur voor 'niet' in plaats van 'anti' suggereert een hang naar neutraliteit. Niet racistisch en niet antiracistisch. In het midden dus. Neutraal. Over neutraliteit schreef Desmond Tutu het volgende: 'Als je neutraal bent in situaties van onrechtvaardigheid, heb je de kant van de onderdrukker gekozen.'

Neutraliteit is niet alleen onwenselijk in een boek over oordelen en racisme, maar is ook onmogelijk. Sterker nog, geen enkel boek is neutraal. In ieder boek maakt de auteur keuzes over welke onderwerpen wel en niet aan bod komen. En op welke manier de onderwerpen worden behandeld, hoe uitgebreid, met welke termen, in welke context. Zulke keuzes kunnen nooit neutraal zijn. Die zijn gebaseerd op de kennis, overtuigingen en voorkeuren van de auteur, die op hun beurt weer het gevolg zijn van een persoonlijke geschiedenis, inclusief opvoeding, opleiding, en werk- en leefomgeving.

Dit boek is niet neutraal. Het is geschreven vanuit een aantal principiële overtuigingen: (1) Er bestaat individueel en institutioneel racisme in de Nederlandse samenleving; (2) Racisme is een onwenselijk maatschappelijk fenomeen dat in Nederland

vaak ontkend wordt, en actief moet worden bestreden; (3) Opvoeders kunnen een nieuwe generatie leren om racisme te (h)erkennen en bestrijden, om antiracistisch te zijn. Voor elk van deze overtuigingen zal ik argumenten aandragen en proberen bekende tegenargumenten te weerleggen.

Inzichten uit de gedragswetenschappen zullen een belangrijke basis zijn voor deze argumenten. Gedragswetenschappelijke kennis is gebaseerd op gestandaardiseerde waarnemingen die volgens betrouwbare, controleerbare en herhaalbare methoden zijn uitgevoerd (ook wel empirisch onderzoek genoemd). Dat heeft als voordeel dat deze kennis niet zomaar gelijkgesteld kan worden aan een mening. Toch is ook wetenschappelijke kennis niet neutraal. Wat onderzocht wordt, hoe en door wie dat wordt gedaan, en welk onderzoek gefinancierd, gepubliceerd en geciteerd wordt, zijn allemaal het gevolg van persoonlijke, maatschappelijke en institutionele keuzes. En dus nooit helemaal neutraal. Wel kan door zorgvuldige beschrijving van de kennis duidelijk worden gemaakt waar de grenzen van de wetenschappelijke feiten liggen, waar ruimte is voor twijfel of waar sprake is van een gebrek aan gedegen kennis.

Ook over de morele aspecten van een onderwerp als racisme, kan de empirische wetenschap strikt genomen geen uitspraken doen. In de praktijk gebeurt dat toch, aangezien onderzoekers meestal aangeven waarom ze iets onderzoeken, en die onderbouwing weerspiegelt normen en waarden. Vaak wordt een artikel geopend met de constatering dat het belangrijk is om iets te bestrijden, zoals depressie, kindermishandeling, of verkeersdoden. Of iets te bevorderen, zoals gezonde voeding, leesvaardigheid, of behoud van biodiversiteit. Voor ieder van die uitgangspunten kan natuurlijk weer een wetenschappelijke onderbouwing worden gegeven (beter lezen bevordert onderwijssucces), maar uiteindelijk zijn ook

die onderbouwingen onderdeel van een waardensysteem met bepaalde veronderstellingen over de mens en de wereld. Dat onderwijssucces belangrijk is, dat de dood iets is om zo lang mogelijk uit te stellen, dat depressie ongewenst is. Bij sommige van deze waardeoordelen kunnen wetten en verdragen worden aangehaald. Mensen hebben recht op gezondheidszorg, op vrijwaring van geweld en onveiligheid. Seksisme en racisme zijn bij wet verboden. Maar ook die wetten zijn natuurlijk door mensen bedacht als producten van culturele normen en tijdsgeschiedenis die niet overal en altijd hetzelfde zijn.

Samen met mijn onderzoeksgroep aan de Universiteit Leiden bestudeer ik de ontwikkeling van stereotypen en vooroordelen bij kinderen en de rol die opvoeders en de bredere omgeving daarbij spelen. Het team bestaat uit jonge onderzoekers in opleiding (PhD-studenten) en gevorderde wetenschappers die het onderzoeksprogramma samen met mij vormgeven en coördineren. Wij doen dit werk vanuit de overtuiging dat wetenschappelijke kennis over dit thema kan bijdragen aan een meer inclusieve samenleving waarin geen ruimte is voor racisme of andere vormen van vooroordelen. Aan het ideaal van een wereld waarin mensen niet beoordeeld worden op hun huidskleur of herkomst, en waarin kinderen al vroeg leren hoe ze zulke vooroordelen kunnen herkennen en voorkomen.

Het is dan ook onvermijdelijk dat bepaalde lezers het oneens zijn met mijn argumenten en keuzes, omdat onze wereldbeelden en morele waarden te veel van elkaar verschillen. Er zullen lezers zijn die antiracisme een ideologie noemen, een mening over welk gedrag wel en niet wenselijk en moreel is. Een ideologie is een coherente set ideeën en waarden over de wereld, de maatschappij, en de rol van de mens daarin. Aangezien (anti)racisme bij uitstek gaat over menselijke relaties en het functioneren van de samenleving, kunnen overtuigingen over dit thema niet anders dan ideologieën zijn. De overtuiging dat

racisme wel meevalt en niet hoeft te worden bestreden, is een ideologie. De overtuiging dat iedereen zich moet aanpassen aan de Nederlandse standaard en anders beter weg kan gaan, is een ideologie.

Specifieke elementen van ideologieën kunnen wel bevestigd of ontkracht worden door wetenschappelijk onderzoek. Het bestaan van discriminatie op basis van huidskleur of culturele afkomst is bijvoorbeeld wetenschappelijk aangetoond. Net als het fenomeen dat mensen doorgaans veel positiever zijn over leden van hun eigen groep dan over onbekende leden van een andere groep. Zo heeft de wetenschap wel degelijk iets bij te dragen aan de onderbouwing van ideologieën. Ik zou ook kunnen wijzen op wetenschappelijk onderzoek dat aantoont dat het meemaken van racisme een negatief effect heeft op de gezondheid van mensen, en samenhangt met minder saamhorigheid in een maatschappij. Of die gevolgen van racisme erg zijn, daarover kan men van mening verschillen.

Er zijn hele bibliotheken volgeschreven door filosofen die het bestaan van een universele moraal veronderstellen. Er zijn ook academische verdedigers van mensenrechten die zich beroepen op universele waarden, waaronder de onwenselijkheid van racisme. Net zoals er filosofen zijn die de relativiteit van normen en waarden benadrukken in hun analyses van menselijk gedrag. Dit is niet de plek om deze discussie uitgebreid te behandelen, maar de geschiedenis en de hedendaagse werkelijkheid doet mij concluderen dat het bestaan van een werkelijk universele moraal onwaarschijnlijk is. Dat betekent dat we niet kunnen leunen op een set van waarden of een enkele ideologie die nu eenmaal objectief en zonder controversen beter is dan een ander. Dat betekent dat we moeten kiezen: waar sta ik voor en wat betekent dat voor mijn rol in de samenleving en voor mijn rol als ouder?

Maar ideologieën en bijbehorende meningen zijn zelden

waterdicht. Zeker als het gaat om complexe maatschappelijke onderwerpen. Er zijn altijd rafelrandjes die ook de ideologiehouders zelf niet helemaal lekker zitten. Waar de overtuiging wat minder stellig is. Waar twijfel bestaat. Waar rekkelijken en preciezen het oneens zijn. Die rafelrandjes zijn precies de kruispunten en grensvlakken waar verschillende ideologieën elkaar ontmoeten. Helaas wordt daar vooral de begrenzing bevochten in plaats van de overlap of de gedeelde twijfel te bespreken. In dit boek probeer ik ook de rafelrandjes op te zoeken. Het zou onwaarschijnlijk en ongeloofwaardig zijn om te doen alsof ik over alles even stellig ben of overal een antwoord op heb. Over institutioneel racisme ben ik bijvoorbeeld minder rekkelijk dan over culturele toe-eigening. Zelfs lezers die het categorisch oneens zijn met de principiële uitgangspunten van dit boek, kunnen stukken tegenkomen waarmee ze het helemaal niet zo oneens zijn.

Een boek over antiracistisch opvoeden is dus nooit neutraal, maar neemt stelling. Tegen racisme. Een onderwerp waarover veel ouders opvallend stil zijn, zeker in gezinnen die het zelf niet ervaren. Een lastig en ongemakkelijk onderwerp, vinden veel ouders. Daar moet je kinderen niet mee lastigvallen. Bovendien zien kinderen helemaal geen kleur, dus we kunnen er maar beter niet over beginnen, want dan vestig je alleen maar de aandacht op iets wat je juist niet belangrijk zou moeten vinden. We willen dat onze kinderen géén kleur zien! Toch toont onderzoek aan dat kinderen niet kleurenblind zijn, dat zwijgen over kleur en racisme vooroordelen niet voorkomt, en dat stilte over een onderwerp weleens een heel andere boodschap op kinderen kan overbrengen dan ouders bedoelen.

En als ouders het er toch over hebben, komen ze er vaak achter dat ze zelf eigenlijk ook niet zo goed weten wat hun eigen positie is in het debat over racisme. Tegen racisme, ja natuur-

lijk. Iedereen is gelijk en iedereen is anders en dat is juist mooi. Hier wordt het meteen al lastig. Zijn we nu gelijk of anders, of kan dat allebei waar zijn? En wat betekent dat in de praktijk? Wat weten we zelf eigenlijk over vooroordelen, racisme en de complexe thema's die daarmee te maken hebben? Hoe kunnen we onze kinderen iets bijbrengen over een onderwerp dat we zelf ongemakkelijk vinden? Dat kan in ieder geval niet zonder het gemak onder ogen te zien, te doorstaan, en wie weet, te overwinnen. Dat vergt zelfkritiek, inclusief soms pijnlijke constateringen over de eigen tekortkomingen en onwetendheid. Maar dan heb je ook wat. Een waarachtige stap naar meer inzicht en een groter repertoire aan mogelijke opvoedstrategieën waardoor kleurenblindheid niet meer de standaardoptie is.

Er is niet één beste manier om met kinderen te praten over racisme en vooroordelen, maar de eerste stap is in ieder geval het bij elkaar rapen van moed om zelf stelling te nemen. Pas als ouders weten waar ze zelf voor staan, waar ze wel en niet een duidelijke mening over hebben, en welke boodschappen ze aan hun kinderen willen overbrengen, kunnen ze als opvoeders effectief aan de slag met de thema's vooroordelen en racisme. Met deze inspanning voorkomen ouders dat ze hun kinderen onbedoeld tegenstrijdige boodschappen of ontwijkende antwoorden geven. Ook ongemakkelijke stiltes kunnen zo worden voorkomen. En nog belangrijker: ouders die racisme willen bestrijden kunnen hun kinderen ook werkelijk iets leren, zodat de nieuwe generatie kan bijdragen aan een inclusieve en rechtvaardige toekomst.

Al met al dus geen licht verteerbare kost of een neutraal midden. Maar ook in een confronterend boek is ruimte voor nuance en empathie. Een uitnodigend uitdagend boek, en een uitdagend uitnodigend boek dat iets vraagt van de lezer. Dit is dan ook geen 'zo-moet-hetboek'. Het bevat in het tweede deel zeker allerlei praktische aanbevelingen, maar geen sim-

pele lijstjes met tips. Ik wil ouders inspireren om op basis van informatie en genuanceerde reflectie zelf te bepalen wat in de opvoeding van hun kinderen past. Soms komt u daarbij een diepe koude rivier tegen en zit er niks anders op dan door het ijzige water te waden. Net als in het verhaal over de berenjacht.

Wij gaan op berenjacht, we gaan een hele grote vangen. Wat een prachtige dag! Wij zijn best een beetje bang. O jee! Een diepe koude rivier. We kunnen er niet bovenover. We kunnen er niet onderdoor. O nee! We moeten er wel dwars doorheen!

Gaat u mee? Brr.

INKIJKPAGINA 15

I

DE UITDAGING

Waarin de belangrijkste termen worden uitgelegd, de jeugdige en de volwassen mens aanleg blijken te hebben voor vooroordelen, en ouders worden uitgedaagd tot reflectie op hun eigen idealen.

INKIJKPAGINA'S

Waar gaat het over en waarom?

Ik heb wel vaak met racisme te maken gehad. (...) Ze zeiden dat ik een aap was. Daar heb ik nog steeds last van. (...) Het is gewoon een mentaal litteken dat je niet kwijt kan raken. (...) Mensen hebben niet door wat het met een mens kan doen. (...) Dat er demonstraties zijn, dat het in gang wordt gezet vind ik fantastisch. (...) Maar het is nog niet genoeg. Dit is het babystapje. Iedereen moet zich erover uitspreken, zijn stem laten horen. (David, 13 jaar, *Jeugdjournaal*. Item: 'Kinderen vertellen over racisme', juli 2020)

Ouders die racisme bespreekbaar willen maken vragen zich misschien zelf af wat de precieze betekenis is van alle termen die in het publieke debat worden gebruikt. Daarom is het handig om te beginnen met definities van de centrale termen in dit boek: ras, etniciteit, vooroordelen, stereotypen, discriminatie en racisme. Definities stralen een zekere neutraliteit uit. Ze komen uit woordenboeken, van informatieve websites, uit wetenschappelijke publicaties, en ze verwijzen naar wetten en regels. Maar ook over definities bestaan discussies, definities veranderen met de tijd en kunnen verschillend zijn afhankelijk van de context. Niet helemaal neutraal dus, maar hedendaagse gangbare definities en thema's die in het dagelijks taalgebruik voorkomen geven in ieder geval enige houvast. En als we eenmaal meer duidelijkheid hebben over definities, zijn er aanknopingspunten om racisme in Nederland te bespreken.

MENSENSOORTEN?

Het woord 'ras' heeft in het Nederlands taalgebied een nare bijmaak en doet denken aan achterhaalde ideeën over de superioriteit van bepaalde bevolkingsgroepen. Wetenschappers zijn het er ook al lang over eens dat de term 'ras' in biologische zin niet op mensen van toepassing is.¹ Er zijn geen bevolkingsgroepen die genetisch ondubbelzinnig van elkaar verschillen. En de genetische diversiteit *binnen* bevolkingsgroepen is vaak groter dan die *tussen* groepen. Wat in de volksmond 'rassen' worden genoemd, zijn in werkelijkheid bevolkingsgroepen die vooral door regio's en culturele kenmerken worden bepaald. Als we alleen op de buitenkant afgaan, zien bepaalde groepen mensen er zo verschillend uit, dat het logisch lijkt dat ze ook van nature van elkaar verschillen. Op basis van DNA is verder redelijk goed te bepalen uit welke regio iemand genetisch afkomstig is. Zet een Japanner naast een Congolees en de verschillen in uiterlijk zijn duidelijk. Ook zijn er minder zichtbare verschillen in aanleg. Denk aan voedselintolerantie (zoals koemelkallergie bij Aziaten) of verhoogde risico's op bepaalde ziektes (zoals sikkelcelziekte bij Afrikanen).

Het is alleen een misverstand om te denken dat dit soort uiterlijke en innerlijke eigenschappen van nature Aziatisch of Afrikaans zijn. Zulke eigenschappen komen vaker voor in bepaalde regio's, onder andere door het lokale klimaat of dieet. Door lokale voortplanting worden ze doorgegeven aan nieuwe generaties in die regio.² Maar ze zijn niet uniek onderscheidend of bepalend voor een bepaald 'ras'. Zo komt de combinatie van kroeshaar en een donkere huid niet alleen voor bij Afrikanen, maar ook bij bepaalde groepen in Zuidoost-Azië. Koemelkintolerantie komt niet alleen veel voor in Oost-Azië, maar ook in Zuid-Amerika en Zuidelijk Afrika. Er is dus geen strakke genetische scheidslijn tussen verschillende

groepen.³ In werkelijkheid gaat het om gradaties.

Opvallend genoeg worden in kinderboeken vaak dieren gebruikt om het thema diversiteit aan te kaarten. Denk bijvoorbeeld aan boekjes zoals *Anders is leuk* van Francine Oomen, of *Gewoon zoals je bent* van Jonny Lambert. In beide boeken verwondert een jong dier zich over alle interessante andere diersoorten, zoals giraffen, die hij om zich heen ziet. Alleen... een giraf en een olifant zijn echt verschillende diersoorten waarvan geen tussenvormen bestaan. De analogie tussen diersoorten en 'mensensoorten' is daarom niet juist en kan de indruk wekken dat mensen met verschillende huidskleuren even weinig verwant zijn als een giraf en een olifant. En dat is niet zo.

In het Engels is de term 'race' wel gangbaar om groepen mensen met een bepaald uiterlijk en een specifieke regionale herkomst aan te duiden. In dit boek komt het woord 'ras' alleen tussen aanhalingstekens voor om duidelijk te maken dat de term niet passend is om mensen in groepen in te delen.

Het woord 'etniciteit' komt uit de antropologie en wordt in Nederland vaak gebruikt om 'ras' te vervangen, maar heeft een veel bredere betekenis. Etniciteit omvat namelijk niet alleen uiterlijke kenmerken en regionale herkomst, maar ook gedeelde cultuur, religie, taal, nationaliteit en geschiedenis.⁴ Eigenlijk alles wat bijdraagt aan de identiteit van een bevolkingsgroep. De termen etnische groep en bevolkingsgroep worden nogal eens door elkaar gebruikt, hoewel de tweede natuurlijk breder is dan de eerste. Etniciteit is ook iets wat in principe door de persoon zelf wordt gedefinieerd (ik zie mezelf als...). Toch zullen vooral de uiterlijke kenmerken van etniciteit door de ander als bepalend worden gezien. Iemand kan in Nederland geboren zijn, alleen Nederlands spreken en zich cultureel Nederlands voelen, maar door een donkere huidskleur toch steeds als etnisch anders gezien worden. Stiekem toch een indeling naar 'ras' dus.

Het woord 'etnisch' wordt ook nogal eens foutief gebruikt als synoniem voor anders, exotisch. Iemand die een bruine huid heeft wordt dan bijvoorbeeld omschreven als etnisch, maar ook een kledingstuk of vloerkleed wordt weleens etnisch genoemd als het uit een niet-westerse cultuur lijkt te komen. Maar alles en iedereen is eigenlijk etnisch. Niet alleen de mensen en dingen die men in het Westen exotisch en apart vindt.

Omdat het zoveel aspecten van identiteit omvat kan etniciteit ook heel ingewikkeld zijn. Een Nederlander met Marokkaanse ouders kan zich cultureel zowel Nederlands als Marokkaans voelen, twee talen spreken, maar qua uiterlijk en religie dichter bij de Marokkaanse groep staan. Zulke situaties worden vaak 'opgelost' door een dubbele etniciteit aan te duiden: Marokkaanse Nederlander. Of het welbekende *African American* dat in de Verenigde Staten gangbaar is om de zwarte bevolking aan te duiden. In Nederland komt de term Afro-Nederlander ook meer in zwang. Maar hoe zit het eigenlijk met dat woord 'zwart'? En 'wit' of 'blank'? De benaming van verschillende bevolkingsgroepen is continu aan verandering onderhevig. Verderop is hierover meer te lezen.

In dit boek gebruik ik de volgende termen, omdat die nu gangbaar zijn in bespiegelingen over (anti)racisme en goed hanteerbaar zijn in een boek voor een breed publiek: zwart, bruin en wit. Daarnaast gebruik ik 'mensen van kleur' als verwijzing naar alle mensen die niet wit zijn en/of een andere culturele achtergrond hebben dan de Nederlandse/westerse cultuur. Er zijn geen harde regels over wie precies bruin of zwart is. Dat heeft ook niet alleen te maken met de hoeveelheid pigment. Er zijn mensen in Zuid-Azië die minstens zo donker zijn als bepaalde Afrikaanse volken, maar die zich meestal toch niet zwart noemen. Doorgaans noemen alleen mensen met Afrikaanse wortels zich zwart en noemen anderen met een niet-witte huidskleur zich bruin, maar dat is zeker geen

waterdicht onderscheid. Onze taal is onvermijdelijk te beperkt om variaties tussen mensen heel precies te beschrijven zonder dat daar hele alinea's voor nodig zijn. Dus moeten we het doen met onvolmaakte simplificaties.

Witheid gaat tegenwoordig niet (meer) alleen om een huidskleur, maar over het vertegenwoordigen van de culturele norm, de meerderheid, de mensen die er vanzelfsprekend bij horen.⁵ Ook mensen die qua huidskleur (bijna) wit zijn, kunnen daarom toch als 'van kleur' worden aangeduid. Een overwegend witte groep die in het huidige gesprek over racisme en discriminatie nog weleens wordt vergeten zijn Joodse Nederlanders, terwijl zij nog steeds op basis van hun cultuur en religie te maken hebben met uitsluiting en helaas ook geweld. Antisemitisme valt dus ook onder bovenstaande definities van racisme. Hierbij is het goed om nog even te benadrukken dat de definitie van 'wit' in deze context niet alleen over huidskleur gaat. Zoals Gideon Querido van Frank recent schreef: 'Joden zijn nooit wit geweest, nooit de norm, nooit de meerderheid met wapens en grenzen verantwoordelijk voor armoede, geweld en uitbuiting. Voor het grootste deel van de geschiedenis zijn Joden als etnische minderheid uitgesloten, vervolgd en uitgemoord, daar is verdomd weinig wit aan.'⁶

Een wat moeilijk begrip dat ook vaak wordt gebruikt in hedendaagse discussies en relevant is voor het nadenken over hokjes is 'intersectionaliteit'. Deze term werd geïntroduceerd door de Amerikaanse jurist Kimberlé Crenshaw die in 1989 schreef over het belang van de kruispunten (intersecties) tussen etniciteit en gender.⁷ Voorheen richtten beleid en wetten zich óf op etnische ongelijkheid óf op vrouwenrechten.⁸ Maar, stelde zij, een witte vrouw heeft te maken met heel andere vooroordelen en vormen van uitsluiting dan een zwarte vrouw, of een islamitische vrouw met een hoofddoek. En zwarte mannen staan voor andere maatschappelijke uitdagingen

dan zwarte vrouwen. Sinds het werk van Crenshaw zijn ook andere kenmerken van identiteit en sociale posities toegevoegd aan het denken over ongelijkheid, zoals seksualiteit en sociaaleconomische positie. Voor wie hierover meer wil lezen: de betekenis en werking van intersectionaliteit wordt heel verhelderend beschreven in het boek *De bananengeneratie* van Pete Wu, waarin hij schrijft over de specifieke vooroordelen over homoseksuele Chinese mannen die hij tegenkomt.⁹

Er zijn politici en opiniemakers die het zogenaamde identiteitsdenken hekelen. Waarom moeten mensen zichzelf en anderen in hokjes stoppen? Worden racisme en discriminatie daar niet alleen maar erger van? Het is goed om ons te realiseren dat het ook om hokjes gaat waarin mensen (meer of minder subtiel) door anderen worden geplaatst. Abdullah uit Amsterdam kan honderd keer vinden dat het niet uit zou moeten maken waar zijn ouders vandaan komen, maar als de buitenwereld hem daar wel consequent op aanspreekt en hem systematisch anders behandelt dan buurman Kees, dan doet dat hokje er in de praktijk wel degelijk toe. Dat hokje is een dagelijkse realiteit. Of iemand daar nu zelf in wil zitten of niet.

Identiteit is dan ook niet een enkelvoudig begrip. De Franse socioloog Nathalie Heinich beschrijft dat identiteiten altijd te maken hebben met wat iemand aan anderen gelijkstelt én met wat iemand van anderen onderscheidt.¹⁰ In beide gevallen gaat het om een mix van aangeboren (huidskleur), zelfgekozen (kleding) en opgelegde (percepties) scheidslijnen tussen groepen mensen. De Ghanees-Britse filosoof Kwame Appiah schrijft over het 'vederlicht dragen' van identiteit.¹¹ Als dat lukt is het vast bevrijdend, maar het is niet makkelijk te realiseren als jouw identiteit voor anderen aanleiding is om je negatief te bejegenen.

Dit raakt ook aan het begrip 'stigma': een 'brandmerk' dat door de sociale omgeving wordt toegekend aan mensen die

afwijken van de norm.¹² Deze term wordt in de (geestelijke) gezondheidszorg al heel lang gebruikt om de sociale barrières te beschrijven waarmee mensen met allerlei aandoeningen te maken krijgen, maar wordt steeds vaker ook gebruikt om processen van racisme te analyseren.¹³ Van de letterlijke brandmerking van slaafgemaakten tot de figuurlijke brandmerking van mensen van kleur door stereotypering, vooroordelen en discriminatie.

STEREOTYPEN, VOOROORDELEN EN DISCRIMINATIE

Over alle etnische groepen bestaan stereotypen. De definitie van een stereotype uit de wetenschappelijke literatuur staat goed verwoord op Wikipedia: ‘Een overdreven beeld van een groep mensen dat vaak niet (helemaal) overeenkomt met de werkelijkheid.’ In deze beschrijving is al te zien dat een stereotype best iets te maken kan hebben met een eigenschap die relatief vaak voorkomt in een bepaalde groep mensen. Het punt is dat die natuurlijk nooit op elk individu uit een groep van toepassing is, waardoor het algemene idee van een stereotype (‘ze zijn allemaal zo’) dus nooit correct is. Niet alle zwarte jongens houden van rapmuziek, niet alle Chinezen werken in een restaurant, niet alle moslima’s dragen een hoofddoek. Stereotypen gaan over eigenschappen van etnische groepen waar niet per se een waardeoordeel aan vastzit, maar ze zijn meestal wel negatief. Zoals we later in het boek zullen zien, bestaan er ook positieve stereotypen, maar de achtergrond en gevolgen daarvan zijn toch overwegend negatief.¹⁴

Dat brengt ons bij vooroordelen: waardeoordelen over een ander die niet gebaseerd zijn op feiten over die persoon, maar op aannames over de groep waartoe iemand behoort. Op stereotypen dus.¹⁵ Zowel stereotypen als vooroordelen kunnen